

ЗЕМЛЕРОБСТВО

УДК 631.95:631.8

Ф.С.Галиш, кандидат сільськогосподарських наук

Г.П.Войтова, науковий співробітник

ХМЕЛЬНИЦЬКА ДСГДС

ПРОДУКТИВНІСТЬ АГРОЕКОСИСТЕМ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ

В ХХІ століття людство увійшло з низкою екологічних проблем. Дедалі сильнішим стає антропогенний тиск на навколишнє природне середовище, спостерігається деградація ґрунтів [1].

У сучасних умовах недосконалої земельної реформи, переходу на нові форми господарювання і власності на землю провідним фактором деградації ґрунтів є виснажливе сільськогосподарське виробництво.

Нині збереження та поліпшення ресурсного потенціалу земельної території на основі принципів забезпечення сталості та високої продуктивності агроecosystem, в умовах Правобережного Лісостепу залежить від додаткового внесення в ґрунт органічної речовини, сидератів і рослинних решток. Саме це відноситься до числа найважливіших адапторів біологізації землеробства, що стає потужним регулятором ґрунтового-мікробіологічних процесів [2]. Використання вторинних ресурсів рослинництва вигідне на ґрунтах з будь-яким рівнем родючості, адже повторне внесення решток за умови додавання до них мінерального азоту не поступається за ефективністю підстилковому гною [3]. Застосування у зернових сівозмінах післяжнивних культур на зелене добриво стабілізує землеробство. До переваг сидератів слід віднести і поліпшення фітосанітарного стану посівів.

Таким чином, проблеми біологізації землеробства у контексті отримання екологічно-чистої продукції, і пошуку альтернативних джерел органіки в умовах різкого зменшення гною надзвичайно актуальні [4].

Мета наших досліджень полягає у порівняльній оцінці мінеральної, органічної (на основі гною), органо-мінеральної систем удобрення окремо та у поєднанні з альтернативними видами добрив (сидерати і солома зернових культур) за їхнім впливом на врожайність культур сівозміни.

Дія різних систем удобрення на врожайність культур сівозміни

© Ф.С.Галиш, Г.П.Войтова, 2008

вивчалася у стаціонарному польовому досліді на Хмельницькій державній сільськогосподарській дослідній станції з 1992 р. Схему чергування удобрення культур у п'ятипільній зерно-бураковій сівозміні наведено в табл. 1.

Ґрунт дослідного поля – чорнозем опідзолений середньосуглинковий. Уміст гумусу по Тюріну – 3,22-3,64%, рНс – 5,7-6,7, легкогідролізованого азоту – 17,1-19,9 мг/100 г по Корнфільду, рухомого фосфору – 11,4-17,8 та калію – 8,3-8,6 мг/100 г по Чирикову. Облікова площа ділянки – 40 м²; повторність – триразова; розміщення ділянок систематичне.

Ґній та фосфорно-калійні добрива вносили під з'яблеву оранку, азотні – під ранньовесняну культивуацію. У варіантах з використанням на удобрення соломи перед приорюванням додатково вносили азот у розрахунок N₁₀ на 1 т соломи. На сидерати висівали гірчицю білу. При проведенні досліджень керувались методикою польового досліді Б.А.Доспехова (1985) та іншими методами досліджень.

Результати досліджень засвідчили, що різні системи удобрення у сівозміні неоднаково впливали на врожайність культур сівозміни (табл. 2). У середньому останні 3 роки найвищу врожайність порівняно з контролем (фон природної родючості ґрунту без застосування добрив), забезпечувала органо-мінеральна система з внесенням на 1 га сівозмінної площі 8 т гною і N₅₅P₃₀K₆₀. Особливо ефективними виявились варіанти органічної системи удобрення на основі гною 16 т і мінеральної з N₁₁₀P₆₀K₁₂₀, де врожайність культур була значно вищою від контролю.

Слід зазначити, що приріст урожайності культур суцільної сівби, у варіантах з органічними системами удобрення отримано в результаті післядії добрив, внесених під просапні культури сівозміни. Тривала післядія спостерігається не лише після внесення гною, а й після заорювання соломи, сидератів та їх поєднання. Дія останніх існувала як на фоні природної родючості ґрунту, так і підсилювала дію традиційних видів на фонах з органічним та мінеральним удобренням.

Найвищий вихід кормових одиниць отримано за органо-мінерального удобрення (78,1 ц/га). Мінеральна та органічна системи виявились менш ефективними порівняно з органо-мінеральною і забезпечили на 9,3 і 5,5 ц/га менший вихід к.о. Найбільший збір кормових одиниць був у системах удобрення із заорюванням сидератів. Заорювання соломи зменшило цей показник, істотно на фоні природної родючості (4,5 ц/га), менше на фонах із застосуванням гною – від 1,9 до 3,5 ц/га, та збільшило на

Таблиця 1. Схема чергування й удобрення культур у сівозміні

Фон удобрення	Чергування й удобрення культур					Внесено традиційних добрив на 1 га сівозмінної площі			
	горох	озима пшениця	цукровий буряк	ярий ячмінь	кукурудза на зерно	гній, т	мінеральні добрива		
							<i>N</i>	<i>P</i>	<i>K</i>
Без добрив	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	солома	-	солома	-	-	-	-
	-	-	сидерати	-	сидерати	-	-	-	-
	-	-	солома+сидерати	-	солома+сидерати	-	-	-	-
Мінеральний	N ₃₀ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₁₆ P ₁₀ K ₁₀₀	N ₂₀₀ P ₁₈₀ K ₂₀₀	N ₄₅ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₅₇ P ₉₅ K ₁₀₈	-	110	60	120
	N ₃₀ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₁₆ P ₁₀ K ₁₀₀	N ₂₀₀ P ₁₈₀ K ₂₀₀ + солома	N ₄₅ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₅₇ P ₉₅ K ₁₀₈ + солома	-	110	60	120
	N ₃₀ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₁₆ P ₁₀ K ₁₀₀	N ₂₀₀ P ₁₈₀ K ₂₀₀ + сидерати	N ₄₅ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₅₇ P ₉₅ K ₁₀₈ + сидерати	-	110	60	120
	N ₃₀ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₁₆ P ₁₀ K ₁₀₀	N ₂₀₀ P ₁₈₀ K ₂₀₀ + солома +сидерати	N ₄₅ P ₁₀ K ₉₀	N ₁₅₇ P ₉₅ K ₁₀₈ + солома +сидерати	-	110	60	120
Органічний	-	-	40 т гною	-	40 т гною	16	-	-	-
	-	-	40 т гною + солома	-	40 т гною + солома	16	-	-	-
	-	-	40 т гною + сидерати	-	40 т гною + сидерати	16	-	-	-
	-	-	40 т гною + солома +сидерати	-	40 т гною + солома +сидерати	16	-	-	-
Органо- мінеральний	N ₁₅ P ₁₀ K ₄₅	N ₅₈ P ₁₀ K ₅₀	20 т гною + N ₁₀₀ P ₉₀ K ₁₀₀	N ₂₃ P ₁₀ K ₄₅	20 т гною + N ₇₉ P ₄₈ K ₅₄	8	55	30	60
	N ₁₅ P ₁₀ K ₄₅	N ₅₈ P ₁₀ K ₅₀	20 т гною + N ₁₀₀ P ₉₀ K ₁₀₀ + солома	N ₂₃ P ₁₀ K ₄₅	20 т гною + N ₇₉ P ₄₈ K ₅₄ + солома	8	55	30	60
	N ₁₅ P ₁₀ K ₄₅	N ₅₈ P ₁₀ K ₅₀	20 т гною + N ₁₀₀ P ₉₀ K ₁₀₀ + сидерати	N ₂₃ P ₁₀ K ₄₅	20 т гною + N ₇₉ P ₄₈ K ₅₄ + сидерати	8	55	30	60
	N ₁₅ P ₁₀ K ₄₅	N ₅₈ P ₁₀ K ₅₀	20 т гною + N ₁₀₀ P ₉₀ K ₁₀₀ + солома + сидерати	N ₂₃ P ₁₀ K ₄₅	20 т гною + N ₇₉ P ₄₈ K ₅₄ + солома + сидерати	8	55	30	60

мінеральному – на 1,7 ц/га кормових одиниць.

Таблиця 2. Врожайність культур сівозміни за різних систем удобрення, ц/га (середнє за 2005-2007 рр.)

Фон удобрення	Показник продуктивності	Культура сівозміни					Збір кормових одиниць із сівозміної площі, ц/га
		озима пшениця	цукровий буряк	ячмінь ярій	кукурудза на силос	горох	
Без удобрення	урожайність	20,7	300	23,0	277	13,6	48,4
	урожайність	22,6	329	25,4	297	14,5	43,9
	приріст	+1,9	+29	+2,4	+20	+0,9	-4,5
	урожайність	23,6	346	27,3	315	15,3	50,4
	приріст	+2,9	+46	+4,3	+38	+1,7	2,0
	урожайність	26,8	366	28,9	350	16,5	50,3
Мінеральний	приріст	+6,1	+66	+5,1	+73	+2,9	1,9
	урожайність	29,9	495	37,2	452	21,5	68,8
	приріст	+9,2	+195	+14,2	+175	+7,9	20,4
	урожайність	35,7	539	39,9	474	22,7	70,5
	приріст	+15,0	+239	+16,9	+197	+9,1	22,1
	урожайність	37,6	552	41,3	487	26,2	78,0
	приріст	+16,9	+252	+18,3	+210	+12,6	29,6
	урожайність	38,6	578	42,2	507	27,7	76,3
Органічний	приріст	+17,9	+278	+19,2	+230	+14,1	27,9
	урожайність	31,8	504	38,4	470	22,2	72,6
	приріст	+11,1	+204	+15,4	+193	+8,6	24,2
	урожайність	33,2	543	39,9	486	23,2	70,7
	приріст	+12,5	+243	+16,9	+212	+9,6	22,3
	урожайність	34,5	576	41,0	497	27,2	79,7
	приріст	+13,8	+276	+18,0	+220	+13,6	31,3
	урожайність	36,4	582	42,7	509	28,2	76,3
Органо-мінеральний	приріст	+15,7	+282	+19,7	+232	+14,6	27,9
	урожайність	33,9	553	40,7	505	25,2	78,1
	приріст	+13,2	+253	+17,7	+228	+11,6	29,7
	урожайність	35,1	573	42,3	522	26,7	75,6
	приріст	+14,4	+273	+19,3	+245	+13,1	27,2
	урожайність	36,6	594	43,2	536	29,8	84,0
	приріст	+15,9	+294	+20,2	+259	+16,2	35,6
	урожайність	38,7	618	43,4	550	30,7	81,1
приріст	+18,0	+318	+20,4	+273	+17,1	32,7	
2005р.	НІР _{0,5} , ц/га	0,9	27	1,2	33	1,3	
2006р.		3,2	12	3,5	17	4,2	
2007р.		1,2	17	0,9	13	1,1	

Ефективність застосування систем удобрення (табл. 3) визначалась як різниця вартості приросту урожайності культур сівозміни і затрат на їхнє удобрення.

На фоні природної родючості ґрунту всі елементи біологізації

Таблиця 3. Ефективність застосування удобрення в п'ятипільній сівозміні

№ варіанта	Система удобрення	На 1 га сівозмінної площі						
		гній, т	Системи удобрення			Вартість приросту урожаю, грн.	Затрати на удобрення, грн.	Прибуток, грн.
			мінеральні добрива					
			N	P	K			
2	Природна родючість ґрунту + солома + N ₁₀ /т	-	-	-	-	232	13	219
3	Природна родючість ґрунту + сидерати	-	-	-	-	363	52	311
4	Природна родючість ґрунту + солома + N ₁₀ /т + сидерати	-	-	-	-	566	65	501
5	Мінеральна система удобрення (NPK)		110	60	120	1340	800	540
9	Органічна система удобрення (гній)	16	-	-	-	1493	816	677
13	Орґано-мінеральна система удобрення (S NPK + S гній)	8	55	30	60	1599	808	791

Примітка. Розрахунки проведені згідно з цінами 2007 р.

забезпечували низьку врожайність культур, через що і вартість приросту врожаю була низькою; тоді як за традиційного удобрення фонів цей показник майже в 2,5-3 рази перевищував найкращий з варіантів нетрадиційного удобрення (поєднання соломи та сидератів). Затрати на удобрення мінерального й органічного фонів значно збільшувались порівняно з нетрадиційним удобренням. Ефективність мінеральних та органічних добрив хоч і мала найвищі показники прибутку, останній був дещо нижчим за вкладені в удобрення кошти. З точки зору співвідношення прибутку від удобрення до вкладених у нього затрат, при сумісному застосуванні сидератів та рослинних решток, дана система має практичний інтерес. Однак застосовувати її доцільно лише за умови повного використання усєї побічної продукції в сівозміні на органічне добриво, що наблизить гумусний стан ґрунту до бездефіцитного.

Перспективними для умов господарювання є системи удобрення, де відновлюється, і особливо накопичується, в ґрунті гумус. Так, бездефіцитний баланс забезпечує органо-мінеральна система, а органічна – сприяє накопиченню гумусу.

У цілому, незалежно від фону удобрення, застосування соломи попередника та сидерального добрив значно покращує гумусний стан досліджуваного ґрунту.

Висновки. Оптимальною системою удобрення на чорноземі опідзоленому Західного Лісостепу при застосуванні альтернативних джерел органіки, де отримана висока врожайність культур п'ятипільної зерно-буракової сівозміни, є органо-мінеральна, за якої на 1 га сівозмінної площі вносили 8 т гною та $N_{55}P_{30}K_{60}$ кг д.р. Найвищу економічну ефективність мали за внесення соломи зернових колосових культур у поєднанні із сидеральною масою, воно забезпечило 81,1 ц/га кормових одиниць, що на 68% більше порівняно з ділянками без внесення добрив.

1. *Словник-довідник з агроекології.* / За ред. О.І.Фурдичка. – К.: Основа, 2007. – 272 с.

2. *Дегедюк, Е.Г. Вирощування екологічно чистої продукції рослинництва.* /Е.Г. Дегедюк та ін. – К.: Урожай, 1992. – 317 с.

3. *Сайко, В.Ф. Устойчивость земледелия: проблемы и пути решения.* / В.Ф. Сайко и др. – К.: Урожай, 1993. – 319 с.

4. *Польовий, В.М. Ефективність біологізації системи удобрення в умовах Західного Лісостепу.* /В.М. Польовий // *Агроекологічний журнал.* – 2005. - № 4. – С.26-28.

В статті показана продуктивність і ефективність агроєкосистем залежно від виду внесених добрив. Встановлена оптимальна система удобрення в сівозміні на опідзоленому чорноземі Західного Лісостепу.

В статье показаны продуктивность и эффективность агроэкосистем в зависимости от вида применяемых удобрений. Установлена оптимальная система удобрения в севообороте на оподзоленном черноземе Западной Лесостепи.

The article shows the productivity and efficiency of agroecosystems depending on the type of applied fertilizers. The optimum fertilizer system in a crop rotation on podzolized chernozem of the western Forest-Steppe is established.

УДК 631.432.22: [631.51+631.8]

Н.І. Огієнко, кандидат сільськогосподарських наук

СУМСЬКИЙ ІНСТИТУТ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УААН

ВОДНІ ВЛАСТИВОСТІ ЕРОДОВАНИХ ҐРУНТІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ

Для одержання високих врожаїв сільськогосподарських культур необхідно забезпечити їхню життєву потребу у воді, тому одним з головних завдань землеробів є створення такого водного режиму ґрунту, який би найповніше відповідав біологічним запитам культурних рослин.

Відомо, що формування водного режиму ґрунтів визначається їхньою водопроникністю і водозатримувальною здатністю. Багато дослідників вказують на тісний кореляційний зв'язок між поглинанням вологи і фізичними властивостями ґрунту. Так, всмоктування води ґрунтом зумовлено його складом, а процес фільтрації – водостійкістю ґрунтової структури [2]. На швидкість просочування води немалий вплив має мінералогічний і гранулометричний склад ґрунту. За даними деяких авторів оструктуреніші ґрунти (чорноземи) поглинають воду значно швидше, ніж менше структурні (лісові ґрунти) [3]. На водопроникність значною мірою впливає обробіток ґрунту, його інтенсивність та глибина. Дослідженнями багатьох авторів показано, що ґрунти в природних умовах мають кращі фільтраційні властивості, ніж ті, які довгий час розорюються. Це зумовлено тим, що в староорних ґрунтах утворилась плужна підшва, яка утримує проникнення води у глибші шари ґрунту, а також втрачена неперервність ґрунтових пор, утворених відмерлим корінням та мезофауною [1, 4].

Матеріали і методика досліджень. Дослідження проводились на території дослідного господарства Сумського інституту АПВ на схилі південно-східної експозиції з ухилом до 4°. Ґрунт – чорнозем типовий

© Н.І. Огієнко, 2008